

NEĮVYKUSI (R)EVOLIUCIJA: TEISMŲ INSTANCINĖ SISTEMA 1990-ŪJŲ VERPETUOSE

Tadas Valančius

Mykolas Romeris universiteto Teisės mokyklos
Viešosios teisės institutas
Elektroninis paštas: tavalanciu@stud.mruni.eu

Pateikta 2021 m. balandžio 2 d., parengta spausdinti 2021 m. gegužės 29 d.

DOI: 10.13165/JUR-21-28-1-03

Santrauka. Nacionalinę teismų instancinę sistemą projektuoti pradėta netrukus po Kovo 11-osios. Tačiau gajus sovietmečio paveldas, atgimimo inspiruotas impulsas gręžtis į Pirmosios Respublikos palikimą ir intensyvi nepriklausomybės atkūrimo pradžios įvykių dinamika formavo unikalias šio proceso aplinkybes. Įvertinus istorinį kontekstą, galima konstatuoti, jog 1990–1992 m. laikotarpis tapo lemtingu formuojant beveik tris dešimtmečius gyvuojančią nacionalinę teismų sistemą. Šiame tyrime keliamas tikslas atskleisti ne tik nacionalinės teismų instancinės sistemos pradmenis, okupacinio periodo tranziciją ir teisės normų raidą, tačiau taip pat įvertinti to laiko įvykius, vyravusius naratyvus ir argumentus, tapusius lemtingais priimant sprendimus dėl teismų instancinės sistemos.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos teismai, teismų istorija, instancinė sistema, teismų sprendimų kontrolė.

Įvadas

Praeities tyrimų problematiką socialinių ir humanitarinių mokslų lauke analizuojantys tyrėjai pastebi, kad globalų rezonansą sukėlę XX a. 9-ojo dešimtmečio įvykiai, tokie kaip Berlyno sienos griūtis ir Sovietų Sąjungos žlugimas, iš esmės pakeitė visuomenės ir laiko santykį¹. Laikas, jų teigimu, dabartyje veikiančiam subjektui nebėra linijinis². Tai reikškins, vadinamas „prezentiškumu“³ arba „dabartiškumu“⁴, kurio fundamentą sudaro hipotezė, kad riba tarp praeities ir dabarties blunka. Tad kai tiriamojo objekto chronologinės ribos prasideda ar tęsiasi 9-ajame dešimtmetyje ar vėlesniu laikotarpiu, tarpdisciplininuose istorijos mokslo tyrimuose tenka spręsti mokslinės problematiką.

Interpretuojant tai iš teisės istorijos mokslo perspektyvos, primintina Vakarų teisės tradiciją nuolatinio augimo būsenoje⁵ apibrėžusio J. H. Berman paradigma. Teisės ir jos institutų formavimas vyksta „ne atsitiktinai, bet atsiranda naujai interpretuojant praeitį, kad būtų atliepiama į dabarties reikmes“⁶.

Taigi, dėl to, kad 90-ųjų laikotarpį tirianti istorijos mokslo metodologija yra problematiška dėl „neseno“ laikotarpio vaizdinio ir subjektyvumo – nuomonių pliuralizmo, menko mokslinių duomenų kiekio, politinių ideologinių veiksnių, teisės istorijos mokslui, vadovaujantis „bermaniškąja“ tradicija, šio periodo aktualumas nekvestionuotinas.

9-ojo dešimtmečio pradžioje buvo apsispręsta dėl iki nūdienos veikiančios keturių grandžių ir trijų instancijų teismų sistemos. Vis dėlto paminėta tarpdisciplininio teisės ir istorijos tyrimo aktualumo problematika iš esmės paaiškina, kodėl tiriamojo darbo objektas – 1990–1992 m. laikotarpiu vykusios teismų instancinės (*sic!*) sistemos projekcija – ligšiolinėje istoriografijoje aptarta daugiausia kontekstualiai⁷. Amžininkų paliktų to meto įvykių, sprendimų vertinimų, interpretacijų⁸ ir pirminių šaltinių spektras yra gerokai platesnis.

-
- 1 François Hartog, *Regimes of Historicity: Presentism and Experiences of Times* (New York: Columbia University Press, 2002), XVI.
 - 2 Douglas Rushkoff, *Present Shock: When Everything Happens Now* (New York: Penguin Random House, 2013), 12.
 - 3 Marek Tamm ir Laurent Olivier, *Rethinking Historical Time* (London: Bloomsbury Academic, 2019), 23.
 - 4 Aurimas Švedas, *Istoriko teritorija* (Vilnius: Aukso žuvis, 2020), 100.
 - 5 Harold J. Berman, *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis* (Vilnius: Pradai, 1999), 34.
 - 6 *Ibid.*, 26.
 - 7 Pastarojo trisdešimtmečio istoriografijoje išimtimi būtų galima laikyti du išsamesnius dr. L. Griškevič atliktus tyrimus: Lina Griškevič, „Autentiškos teismų sistemos sukūrimas Lietuvoje“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2013); Lina Griškevič, „1990–1992 metų teismų reforma Lietuvoje“, *Teisė* 81 (2011): 91–103.
 - 8 Auksė Brasaitė, „Teisinės sistemos reforma: nepateisinti lūkesčiai ir šviesios perspektyvos“, *Justitia* 6, 12 (1997): 2–3.; Gintaras Goda, „Pakeistas Teismų įstatymas. Ar padaugės Lietuvoje teisingumo?“ *Justitia* 5, 5 (1996): 11; Pranas Kūris, „Teisinė reforma ir teismai“, 1995 m. gruodžio 29 d., *Diena*; Pranas Kūris, „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko Prano Kūrio pranešimas 1995 m. gruodžio 21 d.

Vis dėlto, vertinant tada priimtų sprendimų gajumą teisės istorijos mokslui, ne tik laikotarpio liudininkams, tenka pareiga tirti ir priminti to meto sprendimų pradžiamenis, motyvus bei aplinkybes, įvertinant ir istorinį kontekstą. Iš to kyla šio tiriamąjo darbo uždavinys – tiriamuoju laikotarpiu apibrėžti teismų instancinės sistemos projekciją ir identifikuoti ją formavusius veiksniai.

Akcentuotina ir tai, kad šiandien vis dar aktuali problematika dėl teismų organizacijai tenkančio darbo krūvio, proceso trukmės, teismų organizacijos efektyvumo⁹, ypač kai pastaruoju metu išryškėjo teismo darbo lankstumo ir stabilumo klausimų aktualumas, užtikrinant teisingumo vykdymą neįprastomis sąlygomis¹⁰. Teismų instancinis modelis ir jo esmę sudarantis teismų sprendimų kontrolės mechanizmas yra vienas kertinių veiksnių, lemiančių minimos problematikos susiformavimą¹¹. Taigi tiriamuoju 1990–1992 m. laikotarpiu priimti sprendimai sudaro šių klausimų fundamentą.

Atliekant tyrimą pasitelkta ne tik dokumentų analizės, apibendrinimo, teleologinio, statistinio, indukcinio bei dedukcinio metodų visuma, bet ir empirinę patirtį konsoliduojantis pusiau struktūruoto interviu metodas, kurio klausimynas pateikiamas kaip šio tyrimo priedas. Jo pagrindu atlikta septynių asmenų apklausa, kurie nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu arba vėliau užėmė teisėjo pareigas Lietuvos Aukščiausiajame Teisme ir (arba) Lietuvos apeliaciniame teisme: E. Laužiko, J. Stripiekienės, S. Šedbaro, A. Driuko ir kt. Kai kurie jų veikė teismų instancinę sistemos reformą kūrūsiose darbo grupėse, tačiau, išsaugant apklaustųjų privačią informaciją, tyrime pateikti duomenys – apibendrinti ir nuasmeninti. Jie saugomi privačiame autoriaus archyve.

1. Nacionalinės teismų instancinės sistemos tapatybė

Tiriamasis laikotarpio objektas – teismų instancinė sistema (*instance de recours*) – šiame tyrime definicijuotinas kaip struktūrinė teismų organizacijos sandara, įstatymų leidėjo suponuojama dėl dvejopo tikslo: teisingumo konkrečioje byloje įgyvendinimo

Mokslų Akademijos visuotinio susirinkimo sesijoje“, *Teisės problemos* 1 (1996): 5–15.; Valentinas Mikelėnas, „Kokių teismų reikia Lietuvai?“ *Justitia* 3, 61 (2006): 2–9; Valentinas Mikelėnas, „Qua vadis? Arba eksperimentuojama toliau“, *Justitia* 6, 18 (1998): 9–13.; Vytautas Piesliakas, „Teisinės sistemos reforma Lietuvoje: problemos ir perspektyvos“ *Justitia* 5, 11 (1997): 3–5.; Darius Sauliūnas, „Lietuvos Respublikos teismams – 80. Vytauto Greičio kalba“, *Justitia* 6 (1998): 4–8.

9 „2020 m. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo metinis pranešimas“, 77–81, žiūrėta 2021 m. balandžio 17 d., <https://www.lat.lt/data/public/uploads/2021/03/metinis-pranesimas-2020.pdf>.

10 „Lietuvos apeliacinio teismo veiklos apžvalga 2020 m.“, 3–4, žiūrėta 2021 m. balandžio 17 d., https://www.apeliacinis.lt/data/public/uploads/2021/03/d4_lietuvos-apeliacinio-teismo-2020-metu-veiklo-apzvalga.pdf; „Lietuvos teismų veiklos ataskaita 2020 m.“, 26, žiūrėta 2021 m. balandžio 10 d., https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/05/teismu-veiklos-ataskaita-2020_galutinis.pdf.

11 Goda Ambrasaitė, „Apeliacija civiliniame procese“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2004), 5.

ir harmoningos teisės sistemos raidos užtikrinimo¹². Fundamentali instancinės sistemos paskirtis – teismų sprendimų kontrolė, sukurianti sąlygas subjektui žemesnios instancijos teismo sprendimo, nuosprendžio ar nutarties teisingumą patikrinti aukštesnėje instancijoje¹³.

Nacionalinėje teisės doktrinoje esminėmis instancinės sistemos formavimosi priežastimis laikytinos: 1) teismo klaidos ir būtinybė jas ištaisyti, siekiant apginti ginčo šalis; 2) aukštesnės instancijos teismo, tikrinančio sprendimą, pranašumas prieš žemesnės instancijos teismą; 3) motyvacija žemesnės instancijos teismų teisėjams bylas nagrinėti atidžiau; 4) neteisėtų teismo sprendimų eliminavimo būtinybė viešojo intereso atžvilgiu, 5) valstybės suinteresuotumas darnia ir nuoseklia teisės sistema, vienodu teisės aiškinimu¹⁴. Teismų sprendimų kontrolės sistemos raida patvirtina, kad šie priežastiniai ryšiai neatsiejami nuo nacionalinės teismų sistemos formavimosi proceso.

1918–1940 m. laikotarpiu Lietuvos bendrosios kompetencijos teismų darbe remtasi receptuotaisiais procesinės teisės aktais¹⁵, o po 1933 m. reformos¹⁶ suformuotą pirmąją nuolatinę teismų organizaciją sudarė trijų instancijų, keturių grandžių teismų sistema.

Pirmąja instancija visas civilines ir paprastesnes baudžiamąsias bylas nagrinėjo apylinkės teismai. Apygardos teismai pirmąja instancija sprendė sudėtingesnes baudžiamąsias bylas, apeliacine nagrinėjo apylinkės teismų sprendimus. Apeliaciniai Rūmai apeliacine instancija sprendė dėl apygardų teismų sprendimų ir veikė kaip pirmoji instancija baudžiamosioms byloms prieš valstybės saugumą¹⁷. Vyriausiasis Tribunolas veikė kaip vieninga kasacinė instancija visiems apylinkių, apygardų ir Apeliacinių Rūmų priimtiems sprendimams.

Pirmosios Respublikos teismų sprendimų kontrolę reglamentavusios civilinio¹⁸ ir baudžiamojo proceso¹⁹ nuostatos, apeliacinės instancijos teismams, su nežymiais ribojimais, nustatė pareigą atlikti visos apimties įrodymų ir faktinių aplinkybių vertinimą.

12 Valentinas Mikelėnas, *Civilinis procesas. II dalis* (Vilnius: Justitia, 1997), 217.

13 Rima Ažubalytė, Raimundas Jurka ir Jolanta Zajančauskienė, *Baudžiamojo proceso teisė. Bendroji dalis. I knyga. Vadovėlis* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016), 340.

14 Egidijus Laužikas, Valentinas Mikelėnas ir Vytautas Nekrošius, *Civilinio proceso teisė. II tomas* (Vilnius: Justitia, 2005), 263–264.

15 Goda Ambrasaitė-Balynienė ir kt. *Lietuvos teisė, 1918–2018: šimtmečio patirtis ir perspektyvos*. Mokslinis redaktorius Vytautas Sinkevičius (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2018), 631.

16 „Teismų santvarkos įstatymas“, *Vyriausybės žinios*, 1933, Nr. 419-2900.

17 Teismų santvarkos įstatymo 20 str. Apeliaciniais Rūmams taip pat numatyta galimybė įstatymu paversti ir kitas bylas.

18 *Civilinės teisenos įstatymas su visais pakeitimais ir papildymais ir su vyr. tribunolo bei rusų senato aiškinimais*, red. Č. Butkys (Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1938).

19 *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais*, red. M. Kavolis (Kaunas: Literatūra, 1933).

1933 m. ėmusi veikti tripakopė teismų sistema amžininkų, praktikų ir tyrinėtojų vertinta itin palankiai²⁰. Vis dėlto statistinė laikotarpio duomenų analizė rodo, kad to meto aukštesnės instancijos teismams teko neproporcingas ir netolygus darbo krūvis²¹, didžiąją dalimi nulemtas į nacionalinę teismų sistemą inkorporuoto, bet efektyviai neadaptuoto neriboto teismų sprendimų kontrolės proceso²².

1940 m. birželio 15 dieną Pirmosios Lietuvos Respublikos teisinės sistemos evoliucija buvo pertraukta išorinės agresijos akto. Po įvykdytos okupacijos ir aneksijos Lietuva įtraukta į SSRS sudėtį. Taigi su Antrojo pasaulinio karo metu įvykusių nacistinės okupacijos pertrūkiu 1941–1944 m., Lietuva virto suvereniteto ir politinės autonomijos turinio neturinčiu SSRS vienetu, kurios aukščiausiai valdymo organai atliko sąjunginių įstatymų decentralizaciją, juos adaptuodami vietos sąlygoms²³. Kaip iš laikotarpio perspektyvos toliaregiškai pastebėjo prof. M. Romeris, vadinamosios Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos (LTSR) statusas Sovietų Sąjungos sąstate reiškę, kad šios marionetinės „valstybės“ „teisė“, kaip ir jos suponuota teismų sistema, realiai nebuvo jos pačios²⁴.

Po okupacijos teismo paskirtis ir vieta valdžių sistemoje pasikeitė²⁵. Tarpukario Lietuvoje konstituciniu lygmeniu²⁶ nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios atribotas teismas, sovietmečiu patyrė konstitucinių vertybių – nepriklausomumo, išimtinės teisės vykdyti teisingumą, teismų sprendimų privalomumo – devalvaciją²⁷. SSRS Teismų santvarkos įstatymu²⁸ (2 str.) buvo įtvirtinta socialistinio teisėtu-

- 20 Pranas Kūris, „Teisinė reforma ir teismai“, *Diena*, 1995 m. gruodžio 29 d., 2; Mindaugas Maksimaitis, Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas XX amžiuje, *Jurisprudencija* 21, 2 (2014): 455; Mindaugas Maksimaitis, Gintaras Šapoka ir Kristina Miliuskaitė, *Valstybės ir teisės problemos lietuvių išeivijos publikacijose (1944–1990)* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 47; Mykolas Römeris, *Konstitucinės ir teisimo teisės pasieniuose* (Vilnius: Pozicija, 1994), 47.
- 21 Pavyzdžiui, 1936 m. duomenimis, nors metinis pirmosios instancijos teismams tekęs bylų krūvis ženkliai mažėjo: civilinių bylų 35 %, baudžiamųjų – 10 %, apeliacinių skundų teismuose kiekis augo: civilinėse bylose skundų 25 %, baudžiamosiose bylose – 6 %. Tendencija perspektyvoje kito neženkliai. Teisinių kalendorius 1934 metams. Kaunas [be m.]; Teisinių kalendorius 1935 metams. Kaunas [be m.]; Teisinių kalendorius 1936 metams. Kaunas [be m.]; Teisinių kalendorius 1938 metams. Kaunas [be m.]; Teisinių kalendorius 1939 metams. Kaunas [be m.]; Teisinių kalendorius 1940 metams. Kaunas [be m.].
- 22 Tadas Valančius, „Teismų sprendimų kontrolės sistemos raida 1918–1940“, *Jurisprudencija* 26, 1 (2019): 127.
- 23 Mindaugas Maksimaitis, „Lietuvos valstybės ir teisės atgimimo koncepcijos formavimasis“, *Jurisprudencija* 20, 1 (2013):14.
- 24 Mykolas Römeris, *Lietuvos sovietizacija: istorinė Lietuvos sovietizacijos apžvalga ir konstitucinis jos vertinimas* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 70.
- 25 Dovilė Sagatienė, „Sovietiniai bendrosios kompetencijos teismai Lietuvoje 1940–1941 ir 1944–1953 metais“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2013), 117.
- 26 „Lietuvos Konstitucija“, *Vyriausybės žinios*, 1938, Nr. 600–4199.
- 27 Sagatienė, *op. cit.*, 117.
- 28 *TSRS, sąjunginių ir autonominių respublikų teismų santvarkos įstatymas* (Kaunas: Lietuvos TSR Teisingumo liaudies komisariato leidinys, 1940).

mo dominantė, kuri nurodė visiems asmenims nenukrypstamai laikytis sovietinių įstatymų ir juos vykdyti.

Sovietinio teisėtumo sąvokos sandarą analizavusi D. Sagatienė pastebi, kad sovietinės teisės doktrinoje tai reiškė įstatymo viršenybę kitų valstybinės valdžios aktų atžvilgiu ir aukščiausią „teisinę vertybę“, kurios gynimas suponavo svarbiausią visų valdžios institucijų, taip pat ir teismo bei prokuratūros uždavinį²⁹.

Iš esmės vienintelė klasikinė SSRS veikusi teismų sprendimų kontrolės forma buvo kasacija. Tačiau šio instituto veikimo modelis nebuvo tipinis. Kasaciniam teismui deleguota kompetencija leido naikinti sprendimus ne tik dėl formalių, esminių pažeidimų, bet ir jam pripažinus, jog apskūstas sprendimas yra „aiškiai neteisingas“³⁰. Tokia neordinarinė nuostata motyvuota „tarybinio teismo sistemos demokratiškumu“, leidusiu aukštesnės instancijos teismui patikrinti visą bylą, nepaisyti kasacinio skundo ribų ir imtis kitų būtinų priemonių, užkardančių eigą, kurioje gali įsiteisėti „neteisingas teismo nuosprendis ar sprendimas“³¹.

Ši nuo XX a. 2-ojo dešimtmečio pabaigos nusistovėjusį dvinarį instancinį modelį tarybinė teisės doktrina grindė teisminės politikos vieningumu ir jį užtikrinančiais „savitarpio santykiais“, kai pirmosios instancijos teismo priimtą sprendimą, siekdamas nuosprendžio teisėtumo, tikrina antrosios instancijos teismas³². Efektyvi ir veiksminga pirmosios ir kasacinės instancijos sinergija, kaip deklaruota, tokia yra ne tik dėl greito ir teisingo bylų nagrinėjimo, bet ir dėl „patikimos valstybės interesų apsaugos“³³.

Tačiau, anot šiuolaikinės teisės mokslo doktrinos, okupuotoje Lietuvoje pusę amžiaus veikęs tarpinstancinis santykis realiai užkodavo netipinį neribotos apeliacijos ir klasikinės kasacijos junginį, kuriam būdingi ryškūs rungimosi ir dispozityvumo principų apribojimai³⁴. Šis modelis taip pat pasižymėjo totalitarinėms santvarkoms būdingu „visagalio teisėjo“ arba prokuroro vaidmeniu, sukūrusiu sąlygas pasitelkti viešąjį interesą ir radikalčiai pakeisti bylos eigą³⁵.

29 Sagatienė, *supra note*, 25: 24.

30 Aronas Liakas, *Baudžiamųjų bylų procesas kasacinėje instancijoje (pagal Lietuvos TSR BPK)* (Vilnius, 1972), 6.

31 Aronas Liakas, *Liaudies teismas socialistinio teisingumo sargyboje* (Vilnius: Žinija, 1965), 44.

32 Dmitrijus Karevas, *Tarybinis teisingumas* (Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1950), 48.

33 Ilja Perlovas, *Tarybinis teismas kovoje su kapitalizmo liekanomis žmonių sąmonėje* (Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955), 8.

34 Artūras Driukas, „Kasacinio proceso reglamentavimas naujajame civilinio proceso kodekse“ *Jurisprudencija* 28, 20 (2002): 168.

35 Vytautas Nekrošius, „2011 metų civilinio proceso novelos. Ar pasiekti kelti tikslai?“, iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys: Liber Amicorum profesoriui Jonui Prapiesčiui*, vyr. moksl. red. G. Švedas (Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012), 391.

Taigi 1918–1940 m. Lietuvos Respublika pademonstravo akivaizdžią pažangą, suponavusi Vakarų Europos teisės tradicijas atitinkančią, aukštą pasitikėjimą ir kompetenciją išvysčiusią instancinę teismų sistemą. Vis dėlto po 1940 m. ir 1944 m. išorės jėgų primestas teismų sistemos pokytis sukėlė jos evoliucinį pertrūkį.

2. Instancinė sistema nepriklausomybės atkūrimo išvakarėse

Iki 1990-ųjų teismų instancinę sistemą šalies teritorijoje reglamentavo 1981 m. priimtas Teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymas³⁶. Juo nustatyta, kad Lietuvos TSR teismų struktūrą sudaro Lietuvos TSR Aukščiausiasis Teismas ir rajonų (miestų) liaudies teismai (20 str.). Pirmąja instancija veikę rajono (miesto) liaudies teismai nagrinėjo visas civilines ir baudžiamąsias bylas, išskyrus tas, kurias įstatymas priskiria kitų teismų kompetencijai (25 str.). Aukščiausiuoju teismo organu numatytas Lietuvos TSR Aukščiausiasis Teismas (28 str.) savo įgaliojimų ribose bylas nagrinėjo kaip pirmosios instancijos teismas ir kasacinis teismas, priežiūros tvarka ir paaiškėjus naujoms aplinkybėms, sprendęs dėl pirmosios instancijos teismų sprendimų (29 str.).

Tačiau į pirmosios ir kasacinės instancijų tarpusavio ryšį, įstatymo numatyta tvarka, taip pat terpėsi ir priežiūros tvarka, o paaiškėjus naujoms aplinkybėms, – pirmosios instancijos teismo sprendimus taip pat galėjęs peržiūrėti Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo plenumas (33 str.), sudarytas iš Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo pirmininko, pirmininko pavaduotojų ir Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo narių (33 str.). Analogiška kompetencija numatyta ir Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo prezidiumui (37 str.), kurio sudėtį įstatymas taip pat numatė tapačią plenumui (36 str.).

D. Sagatienės teigimu, nors oficialiai LTSR Aukščiausiojo teismo funkcija deklaruota kaip vienintelė ir galutinė pirmosios instancijos teismų sprendimų ir nuosprendžių kontrolės forma, tačiau teismų organizacijoje taip pat veikusios dvi papildomos ekstraordinarinės³⁷ teismų sprendimų peržiūros formos atspindėjo bendrą sovietinio teisėtumo koncepciją: „<...> pirmenybė buvo teikta ne teismų sprendimų ar nuosprendžių bei visuomeninių santykių stabilumui, o teisėtumui ir vienodos teismų sprendimų praktikos užtikrinimui“³⁸. Taip į šį modelį buvo įterptas ir auklėjamasis teismo vaidmuo bei siekis nuolat morališkai veikti teisiamuosius³⁹.

36 „Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Teismų santvarkos įstatymas“, *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*, 1981, Nr. 34-421.

37 Jolanta Zajančiauskienė, „Lietuvos baudžiamojo proceso raida 1918–2018“ iš *Lietuvos teisė 1918–2018: simtmečio patirtis ir perspektyvos*, Goda Ambrasaitė-Balynienė ir kt. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2018), 641.

38 Sagatienė, *supra note*, 25: 53.

39 Albinas Likas ir kt., *Tarybinis teismas – demokratiškiausias teismas pasaulyje (Straipsnių rinkinys)* (Vilnius: Tiesa, 1951), 30.

Baudžiamajame procese⁴⁰, apskundžiant teismo nuosprendį, iš esmės kaip vienintelis imperatyvus reikalavimas buvo nurodomi skundo padavimo terminai (367 str.). Teismo nuosprendį apskūsti galėjo platus asmenų ratas (365 str.), nereglamentuota jokia speciali skundo pateikimo forma, apskundimą leidžiant pateikti „bendra tvarka“ (366 str.). To meto teisės doktrinoje akcentuota, jog skundui kasacinės instancijos teismui pakanka raštu paminėti, pavyzdžiui, „aš nepatenkintas nuosprendžiu“⁴¹. Kasacinės instancijos teismui teko pareiga tikrinti nuosprendžio teisėtumą, jo pagrįstumą ir baismės teisingumą (379 str.). Proceso dalyviai turėjo teisę kasacinėje instancijoje teikti papildomą medžiagą tiek iki proceso pradžios, tiek ir jo eigoje (376 str.). Savo ruožtu, nagrinėdamas bylą kasacine tvarka, teismas nebuvo saistomas kasacinio skundo ar protesto argumentų, tikrino bylą visa apimtimi (379 str.).

Vis dėlto baudžiamosiose bylose, kurias pirmąja instancija nagrinėjo Aukščiausiasis Teismas, nuosprendžius apskūsti aukštesnės instancijos teismui galimybių sudaryta nebuvo (365 str.). Taip buvo apribota asmens teisė apskūsti teismo baigiamąjį aktą bent vienam aukštesnės instancijos teismui, iš esmės pažeidžiant pamatinę asmens teisę į teisminę gynybą⁴². Teisės doktrinoje atkreipiamas dėmesys, kad tokia tvarka netenkino tiek teisėjų, tiek kitų teismų sistemos dalyvių. Pavyzdžiui, tvarka, kai teismo sprendimu paskirta mirties bausmė negalėjo būti apskūsta aukštesnės instancijos teismui, artėjant Nepriklausomybės atkūrimui, kėlė vis didesnę nepasitenkinimą dėl jos prasilenkimo su Vakarų Europos teisės tradicija⁴³.

Civilinį procesą⁴⁴ taip pat charakterizavo plati valstybės dispozicija ir reikšmingas teismo vaidmuo; teismas, remdamasis objektyviosios tiesos principu, privalėjo neapsiribodamas pateikta medžiaga ir paaiškinimais imtis visų įstatymo numatytų priemonių, kad būtų visapusiškai išaiškintos tikrosios bylos aplinkybės⁴⁵. Tai suponavo aiškų teismo ir šalių galios disbalansą bei kūrė specifinę teismų sprendimų kontrolės formų sistemą, teisės doktrinoje pelniusią ir „socialistinės civilinio proceso mokyklos“⁴⁶ epitetą. Ji buvo ypač kritiška „buržuazinėms visuomenėms būdingam“

40 „Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas“, *Valstybės žinios*, 1961, Nr. 18–147.

41 Liakas, *supra note*, 30:14.

42 Zajančiauskienė, *supra note*, 37: 639.

43 Lina Griškevič, „Autentiškos teismų sistemos sukūrimas Lietuvoje“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2013), 65.

44 „Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Civilinio proceso kodeksas“, *LTSR įstatymų sąvadas*, 1964-07-07.

45 Rimvydas Norkus, „Civilinio proceso teisės raidai 1918–2018“, iš *Lietuvos teisė 1918–2018: šimtmečio patirtis ir perspektyvos*, Goda Ambrasaitė-Balynienė ir kt. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2018), 455.

46 Egidijus Laužikas, Valentinus Mikelėnas ir Vytautas Nekrošius, *Civilinio proceso teisė. I tomas* (Vilnius: Justitia, 2005), 216.

kasacinio ir apeliacinio teismo tarpusavio ryšiui, kuris, kaip teigta, vilkina sprendimo priėmimo procesą ir yra neekonomiškas⁴⁷.

Tapačiai baudžiamajam procesui, civiliniame procese numatyta, kad kasacinėje instancijoje teismas sprendimo teisėtumą ir pagrįstumą tikrina tiek apskųstos, tiek neapskųstos sprendimo dalies atžvilgiu (325 str.). Leistas neribotas naujų įrodymų ir argumentų (*ius novorum*) pateikimas (332 str.).

Abiejų procesinių teisenų metu kasacinės instancijos teismo sprendimas eliminuodavo šalių teisę jį ginčyti. Tolimesnis apskundimo procesas vyko priežiūros tvarka, kurios eiga priklausė tik nuo prokuratūros ir atitinkamų teismų pirmininkų valios. Valstybė čia turėjo nemažai teisių, nes jai buvo suteiktos dar trys galimybės peržiūrėti sprendimą: Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo prezidentui galėjo būti protestuojami sprendimai dėl Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo Teisminės bylų kolegijos sprendimų; Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo Prezidiumo nutarimai galėjo būti protestuojami Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo Plenumui, o šio nutarimai galėjo būti protestuojami TSRS Aukščiausiojo teismo Plenumui. Tokia tvarka jokiū būdu negali būti tapatinama su kasacine instancija.

Taigi, Lietuvos nepriklausomybės išvakarėse ir už dvipakopės instancinės sistemos ribų valstybė savo dispozicijoje turėjo teisę ilgai „žaisti“⁴⁸ su byla, nepriklausomai nuo proceso dalyvių valios.

Prieš pat atkuriant nepriklausomybę, 1990 m. vasario 13 d. buvo materializuotas bandymas keisti nusistovėjusią teismų organizaciją – įsigaliojo naujos redakcijos Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymas⁴⁹. Teisingumo ministerijai ir LTSR Aukščiausiajam Teismui jį parengti pavedusi Aukščiausioji Taryba tai padarė konstatavusi, kad 1981-ųjų įstatymas nebeatitinka sparčiai kintančių politinių realių⁵⁰.

Nors naujajam įstatymui buvo kelti aukšti modernumo ir kokybiško atsinaujinimo lūkesčiai, tačiau jau įstatymo svarstymą, taip pat ir jo priėmimo procesą lydėjo intensyvi kritika. Didžiausią susirūpinimą tuo metu kėlė įstatymo normose išsaugoti vykdomosios valdžios svertai, iliuzija pavertę teismų ir teisėjų nepriklausomumo lūkestį⁵¹.

Kokybiškai nebuvo atnaujinta ir teismų instancinė sistema. Įstatymu palikta veikti dvipakopė teismų organizacija. Rajono (miesto) teismams palikta pirmąja instancija nagrinėti visas civilines, baudžiamąsias, taip pat ir administracinių teisės pažeidimų bylas, išskyrus tas, kurias įstatymas pirmąja instancija priskiria Lietuvos TSR Aukščiausiojo teismo kompetencijai (22 str. 1 d.). Lietuvos TSR Aukščiausiajam

47 Pranas Rasimavičius, Vladas Staskonis, Pranciškus Vitkevičius, Jonas Žeruolis, *Tarybinė civilinio proceso teisė. Vadovėlis* (Vilnius: Mintis 1983), 199.

48 Laužikas, Mikelėnas ir Nekrošius, *supra note*, 46: 217.

49 „Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Teismų santvarkos įstatymas“, *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*, 1981, Nr. 34-421.

50 Alfredas Vilbikas, *Teismai ir teisėjai Lietuvoje (1918–2013)* (Kaunas: Arx reklama, 2014), 80.

51 Lina Griškevič, „1990–1992 metų teismų reforma Lietuvoje“, *Teisė* 81 (2011): 93.

Teismui daryti patvirtintas aukščiausiosios teisminės valdžios statusas (27 str. 1 d.). Jam savo įgaliojimų ribose palikta nagrinėti bylas kaip pirmosios instancijos teismui ir kasaciniam teismui (28 str. 1 d. 1 p.). Atitinkamai Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo Plenumui ir Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo Prezidiumui palikta teisė peržiūrėti išgaliojusius teismų sprendimus priežiūros tvarka ar paaiškėjus naujoms aplinkybėms (atitinkamai – 31 str. ir 35 str.).

Lyginamuoju aspektu įvertinus 1981 m. ir 1990 m. teismų instancinę sistemą nustačiusių teisės aktų turinį, nurodytina, kad, nepaisant reikšmingų politinių-istorinių aplinkybių ir deklaratyvaus siekio modernizuoti teismų sistemą, apčiuopiamo kokybinio pokyčio įstatymo raide nepriklausomybės atkūrimo išvakarėse perteikti nesugebėta. Tai patvirtina ir įstatymą lydėjusi teisėjų korpuso ir politinių srovių atstovų kritika. Vis dėlto teisės doktrinoje atkreipiamas dėmesys į tai, kad 1990 m. vasario 13 dieną priimtas įstatymas tapo riboženkliau ilgalaikės teismų instancinės reformoje⁵².

Pusę amžiaus trukusi sovietinė okupacija iš esmės nepakitusiai išlaikė tiek instancinės teismų sistemos modelį, tiek jos veikimo principų visumą. Visą šį laikotarpį naikinta istorinė atmintis lėmė tai, kad teismų instancinėje sistemoje Vakarų Europos tradicijos paveldas ar principai, artėjant 1990-iesiems, buvo svetimi ir iš esmės nepažinti⁵³. Tačiau 1988–1990 m. laikotarpiu atsiradusios net ir retos galimybės išvykti į tarptautinius renginius, akstinas burtis į profesines bendruomenes, įsilieti į politinio judėjimo procesus formavo kokybiško teismų organizacijos pokyčio lūkestį⁵⁴. Vis dėlto, nepaisant šio pokyčio ir intensyvėjusių politinių, socialinių, ekonominių inertinių procesų, jam išsipildyti lemta nebuvo.

3. Impulsas nacionalinės teismų organizacijos reformai

Amžininkai ir nacionalinės teisės pagrindų kūrėjai pamena, kad, vertinant iš amžių sandūros perspektyvos, laikotarpis iškart po 1990 m. kovo 11 d. buvo chaotiškas⁵⁵. Jų teigimu, tada ne tik susiprasta, kad nebepakanka vien tiksliai į lietuvių kalbą išversti Maskvoje sukurtus teisės aktus⁵⁶, bet ir stigo elementarios teisės aktų leidybos patirties, o priimamiems sprendimams – pagrindų ir išbaigtumo⁵⁷. Iš sovietmečio

52 Dovilė Sagatienė, „Teismai okupuotoje Lietuvoje“, iš *Lietuvos teismų istorija ir dabartis* (Vilnius: Small Art, 2018), 124.

53 Interviu medžiaga: rankraštis. T. Valančiaus asmeninis archyvas.

54 *Ibid.*

55 Valentinas Mikelėnas, „Kokių teismų reikia Lietuvai?“ *Justitia* 3, 61 (2006): 2.

56 Vytautas Piesliakas, „Teisinės sistemos reforma Lietuvoje: problemos ir perspektyvos“, *Justitia* 5, 11 (1997): 3.

57 Pranas Kūris, „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko Prano Kūrio pranešimas 1995 m. gruodžio 21 d. Mokslų Akademijos visuotinio susirinkimo sesijoje“, *Teisės problemos* 1 (1996): 5.

paveldėta teismų sistema anaipol nebuvo „tobula“⁵⁸ ir neatitiko nepriklausomybę atkūrusios valstybės lūkesčių.

Nepriklausomybės atkūrimo dieną Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą, kuriuo nurodė, kad „iki Lietuvos Aukščiausioji Taryba sudarys naujos sudėties valstybės organus, pavesti Lietuvos Respublikos Aukščiausiajam Teismui, rajonų ir miestų teismams vykdyti turimus įgaliojimus“⁵⁹. Iš esmės tai reiškė buvusios sovietinės teismų sistemos, pagrindinių materialinės ir proceso teisės šaltinių recepciją. Tačiau svarbu pabrėžti Aukščiausiosios Tarybos nuorodą dėl šios recepcijos „laikinumo“⁶⁰.

Teisiškai Lietuvos Respublika, atkūrusi nepriklausomybę, buvo ta pati valstybė, kurios nepriklausomybė buvo paskelbta 1918 m. vasario 16 d., ir kurios tarptautinis pripažinimas įvyko per 1918–1922 m. laikotarpį⁶¹. Principinę tai užtikrinančią nuostatą Aukščiausioji Taryba įtvirtino 1990 m. kovo 11 d. priimtu įstatymu „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“⁶². Juo konstatuota, kad 1938 m. Lietuvos Konstitucijos veikimas buvo sustabdytas neteisėtai, dėl įvykdytos TSRS agresijos ir aneksijos. Šiuo aktu taip pat nutrauktas 1977 m. TSRS (1 str.) ir 1978 m. LTSR (2 str.) konstitucinių aktų veikimas.

Tačiau laikinojo sovietinės teismų sistemos ir procesinės teisės aktų recepcija dėl fundamentalių, penkis dešimtmečius vykusių socialinių, ekonominių, politinių pokyčių, nereiškė bandymo „prikelti tą pačią, gyvavusią iki 1940 m. okupacijos, valstybę“⁶³.

Kovo 11-ąją priimtu konstitucinės galios teisės aktu – Laikiniu Pagrindiniu Įstatymu⁶⁴ – buvo patvirtinta iki nepriklausomybės atkūrimo veikusi teismų organizacija: Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ir rajonų (miestų) teismai (113 str.). Paraleliai nurodyta, kad šiuo teisės aktu išreikšta politinė valia pradėti Lietuvos teisinės sistemos demokratizavimo reformą⁶⁵. Tai kildinta iš Įstatymo nuostatos, nurodžiusios, kad Lietuvos Respublikoje ir toliau galioja tik tie iki šiol veikę Lietuvoje įstatymai bei

58 „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo 1990-03-23 devynioliktasis posėdis“, *Stenogramas*, 1990-03-23, Nr. 19, žiūrėta 2021 m. kovo 14 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251071>.

59 Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo 1990-03-11 trečiasis posėdis. *Stenogramas*, 1990-03-23, Nr. 3, žiūrėta 2021 m. kovo 14 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251084>.

60 Vilbikas, *supra note*, 50: 80.

61 Dainius Žalimas, „Pagrindiniai teisiniai ir politiniai Lietuvos Respublikos tęstinumo aspektai“, *Polilogija* 1, 17 (2000): 335.

62 „Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo““, *Valstybės žinios*, 1990, Nr. 9-223.

63 Maksimaitis, *supra note*, 23:17.

64 „Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo““, *Vyriausybės žinios*, 1990, Nr. 9-224.

65 Darius Sauliūnas, „Lietuvos Respublikos teismams – 80. Vytauto Greičio kalba“, *Justitia* 6 (1998): 6.

kiti teisės aktai, kurie neprieštarauja Lietuvos Respublikos Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui. Amžininkų teigimu, nors tai reiškė buvusios sovietinės teismų sistemos, materialiosios ir procesinės teisės šaltinių recepciją, tačiau kito scenarijaus tuo metu nebuvo galima tikėtis. Operatyviai sukurti kokybiškai naują teisinės sistemos modelį nebuvo įmanoma – „mechaniškas kitų šalių teisės sistemų ir kitų valstybės institutų perkėlimas nėra reforma“⁶⁶.

Nors pirmaisiais mėnesiais suskubta deklaruoti politinę valią dėl teismų instancinės sistemos reformos⁶⁷, tolimesnių įvykių raidą komplikavo ir paveldėti mentaliteto bruožai: etatizmas – valstybės priešpastatymas teisei, kuri suprantama kaip valstybės nustatyta ar sankcionuota elgesio taisyklė, taip pat teisės paternalizmas, reiškiantis, jog per teisę valstybė savo piliečiams nurodo jų galimo arba reikalaujamo elgesio modelius⁶⁸.

Tad tai, kad paskutiniais sovietmečio metais susiformavusiam reformistiniam lūkesčiui esminiu impulsu tapo 1990 m. kovo 11 dieną atkurta nepriklausomybė, reiškė tik jų projekcijos pradžią. Oficialiai deklaruotas teismų instancinės sistemos pertvarkos siekis, kokybiškai greitai nebuvo įmanomas realizuoti dėl trejopos priežasčių. Pirma, savikritiškai suvoktas suverenios įstatymų leidybos patirties trūkumas. Antra, suformuotas tikslas išsamiai išanalizuoti tarptautinę praktiką. Trečia, veikė iš esmės receptuota sovietinė teismo organizacija, kuri, nepaisant reformos siekio, turėjo nepertraukiamai užtikrinti teisingumo vykdymą⁶⁹.

4. Naujosios teismų instancinės sistemos projekcija

Po nepriklausomybės atkūrimo ryškėjo intencija suverenitetą grįsti demokratiinių Europos valstybių tradicija⁷⁰. Ėmus projektuoti autentišką teismų sistemą, kaip teigiama teisės doktrinoje, pirmasis „natūralus“⁷¹ žingsnis po to buvo atsigręžimas į tarpukario Lietuvoje veikusią teismų sistemą, kuri paraleliai gretinta su analizuota pasaulio demokratiinių valstybių patirtimi⁷².

Tačiau tyrimo metu surinkti liudijimai ir chronologinė pirminių šaltinių laikotarpio analizė leidžia suponuoti bent penkias priežastis, įrodančias tarpukario patirties perkėlimo daugiasluoksniškumą:

66 Sauliūnas, *supra note*, 65.

67 „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo 1990-03-23 devynioliktasis posėdis“, *supra note*, 58.

68 Kūris, *supra note*, 57: 6.

69 Interviu medžiaga, *supra note*, 53.

70 Raimundas Jurka, „Lietuvos baudžiamojo proceso teisės raida“, iš *Lietuvos teisė 1918–2018: šimtmečio patirtis ir perspektyvos*, Goda Ambrasaitė-Balynienė ir kt. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2018), 655.

71 Griškevič, *supra note*, 43: 61.

72 Ambrasaitė, *supra note*, 15: 477.

- 1) Ryšys su Pirmąja Respublika dėl sovietmečiu tikslingai vykdytos jo destrukcijos buvo stipriai sunykęs. Teismų instancinės sistemos reformą rengusios mokslininkų ir praktikų grupės stokojo elementarių žinių apie tarpukario tradiciją, teisės šaltinius ir teismų sistemą, ją formavusius sprendimus bei argumentaciją.
- 2) Reformą kūrę teisininkai siekė visapusiškai įvertinti užsienio šalių patirtį – tiek kontinentinėje, tiek anglosaksų tradicijoje. Tuo pat metu sulaukta kitų demokratinių šalių ekspertų paramos. Tačiau kartu formuotas uždavinys kurti autentišką teismų organizaciją. Šių veiksmų visuma sukūrė impulsą įvertinti ir tarpukario instancinę santvarką. Ši intencija, priešingai istoriografijoje pateikiamoms nuorodoms, nebuvo primesta politine valia, bet gimė vidinėje teisininkų bendruomenėje kaip siekinys turėti autonomišką „atskaitos tašką“.
- 3) Sava ir kitų šalių demokratinė patirtis buvo nepažinta. Todėl pirmaisiais nepriklausomybės metais argumentacijoje dėl Lietuvos tinkamo instancinės sistemos modelio vyravo itin plati imtis: svarstytas tarėjų instituto tinkamumas ir prisiekusiųjų teismų adaptyvumas; ekonominiu, socialiniu ir politiniu aspektais vertintas galimas teismo grandžių modelis; apeliacinės ir kasacinės instancijų reikalingumas iš esmės. Šias diskusijas pirmiausia skatino pats teisėjų korpusas, kuris vykdė savišvietą ir daugiausia per visuomenines organizacijas sulaukė užsienio šalių ekspertų paramos.
- 4) Instancinės sistemos grandys – apeliacinė instancija ir kasacinė instancija – Vakarų teisės tradicijos kontekste taip pat buvo praktiškai nežinomos. Nors žinota apie jų veikimą užsienio šalyse, tačiau iš esmės jos „atrastos“ tik po nepriklausomybės atkūrimo. Sovietmečiu teisės doktrinoje klasikiniai apeliacijos ir kasacijos modeliai buvo pateikiami per ideologijos prizmę.
- 5) Teismų instancinės sistemos kūrimo forma – Vakarų Europos teisės tradicijos tapatybė, susiformavusi 1990 m. antrojoje pusėje, laike reikšmingai aplenkė jos turinį. Pirmasis teismų struktūros projektas pateiktas 1991 m. antrojoje pusėje. Dėl žinių, patirties trūkumo, sovietmečio materialinio ir mentaliteto paveldo, resursų stokos ir didelės informacijos aprėpties Lietuvai tinkamos instancinės sistemos formavimas užtruko.

Nors, vertinant iš perspektyvos nurodyta, kad „staigaus ir galingo“ socialinio lūžio metu nebuvo įmanoma tikėtis, kad Lietuvos politikai ir teisininkai turės galimybę nuodugniai moksliniu pagrindu išanalizuoti ir įvertinti Vakarų demokratinių valstybių instancinių sistemų modelius⁷³, tačiau akcentuotina, jog siekis grąžinti apeliacijos institutą, neatsisakant ir kasacijos, buvo akivaizdus⁷⁴.

Jau 1990 m. kovo mėnesį, svarstant pirmojo teisingumo ministro kandidatūrą, pabrėžta, kad Lietuvoje turi atsirasti apeliaciniai teismai. Svarstyta, kad ši kompetencija galėtų būti sutelkta apygardų teismuose ir Aukščiausiąjame Teisme. Tačiau

73 Kūris, *supra note*, 54: 6.

74 Griškevič, *supra note*, 43: 68.

kaip vienas esminių kluivinių nurodytas administracinis teritorinis padalijimas⁷⁵. Po mėnesio, Aukščiausiai Tarybai priimant sprendimą dėl Aukščiausiojo teismo pirmininko skyrimo, ši intencija pakartota⁷⁶. Tačiau pabrėžta, kad Lietuva neturi prabangos kartoti 1918 m. klaidų, kai teismai buvo formuojami teisėjus keliant „nuo plūgo, nuo patrankų“⁷⁷. Tai reiškė, kiek tai buvo įmanoma to meto sąlygomis, ilgalaikio proceso perspektyvą.

Tų pačių metų rugsėjį imtasi ir tam tikrų teismo teritorinių klausimų sprendimo. Priimta Teismų santvarkos ir teisėjų statuso 19 str. pataisa⁷⁸, atsisakyta sovietinio teismų teritorinio suskirstymo ir pavadinimų. Argumentuodamas šį sprendimą, Teisinės sistemos komisijos pirmininkas Jonas Prapiestis nurodė: „Vilniaus Lenino, Vilniaus Tarybų, Vilniaus spalio rajonas, sunku įsivaizduoti <...> kaip galima dėti ant dokumentų, išeinančių iš teismo, antspaudą su Vyčiu, kai užrašyti tokie pavadinimai“⁷⁹. Teisingumo ministerijos siūlymu, nustatyti nauji didžiųjų miestų teismų pavadinimai.

Po mėnesio imtasi dar vienos reikšmingos paveldėtosios instancinės sistemos pataisos. Aukščiausiojo teismo pirmininko Mindaugo Lošio prašymu, eliminuotas kazusas, iki tol vis dar leidęs Aukščiausiojo teismo sprendimus protesto forma skusti TSRS Aukščiausio teismo plenumui⁸⁰.

Po šių korekcijų tik 1991 m. sausio 30 dieną buvo oficialiai sudaryta darbo grupė Teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymo projektui parengti⁸¹. Tačiau neformaliai šis darbas, rekomendacijų ir pasiūlymų rengimas tarp mokslininkų ir praktikų buvo prasidėjęs gerokai anksčiau⁸².

Oficialiai sudarytos darbo grupės nariai jau nesudėtingai priėmė sprendimą teismų instancinės sistemos reformos atskaitos tašku pasirinkti 1933 m. Teismų reforma įtvirtintos Pirmosios Respublikos teismų organizaciją. Analizuojant to meto instancinę sistemą, nuspręsta atsisakyti Apeliacinių rūmų kaip grandies, nebeatitinkančios

75 „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo 1990-03-23 devynioliktasis posėdis“, *supra note*, 58.

76 „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo 1990-05-03 penkiasdešimt trečiasis posėdis“, *Stenogramos*, 1990-05-03, Nr. 53, žiūrėta 2021 m. kovo 15 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.250996>.

77 *Ibid.*

78 „Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatymo 19 straipsnio pakeitimo“, *Valstybės žinios*, 1990, Nr. 29-695.

79 „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo 1990-07-19 šimtas dešimtas posėdis“, *Stenogramos*, 1990-07-19, Nr. 110, žiūrėta 2021 m. kovo 17 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251581>.

80 „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo 1990-10-09 dvidešimt penktasis posėdis“, *Stenogramos*, 1990-10-09, Nr. 25., žiūrėta 2021 m. kovo 17 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.250983>.

81 Vilbikas, *supra note* 50: 80.

82 Interviu medžiaga, *supra note*, 53.

laikmečio, taip pat nutarta, kad valstybėje veikiantis Aukščiausiasis Teismas turės atitekti Vyriausiojo Tribunolo kompetenciją. Pavadinimo nuspręsta nekeisti, išlaikant dabartinės struktūros tęstinumą⁸³. Tačiau taip pat spėta įvertinti ir trijų grandžių sistemos alternatyvą, kuri būtų sudaryta iš pirmosios grandies, apygardos teismų ir Aukščiausiojo teismo: pirmosios instancijos teismams deleguotas civilinių, baudžiamųjų ir administracinių bylų nagrinėjimas, apygardos teismams – apeliacinė ir kasacinė funkcijos, o Aukščiausiajam Teismui – apeliacinė ir kasacinė kompetenciją dėl apygardos teismų sprendimų ir konstitucinės priežiūros funkciją⁸⁴.

Sprendžiant dėl teismų instancinės sistemos projekto per ilgesnį laikotarpį, didžiausia spraga, liudytojų teigimu, buvo apeliacijos kaip instancinės grandies suvokimo problematika. Jos užkaišymui buvo pasitelkti ir užsienio, daugiausia JAV, Danijos, Vokietijos ir kitų Vakarų Europos šalių ekspertai, vedę mokymus, dėstę metodinę medžiagą, organizavę tarptautines konferencijas⁸⁵.

Atitinkamai būtina buvo apsispręsti ir dėl kasacinės grandies slinkties ir apeliacijos funkcijos įdiegimo civilinėje bei baudžiamajoje teisenoje. Todėl teismų struktūros ir teisenos normų pakeitimų procesus laike bandyta gretinti.

Nors sutinkama, kad baudžiamajame procese sovietmečio teisės standartai „jokiomis prasmėmis“⁸⁶ negalėjo būti taikomi nepriklausomos valstybės baudžiamajoje teisėje, tačiau, atkūrus nepriklausomybę, paliktas galioti 1961 m. redakcijos baudžiamajo proceso kodeksas. Tarp procesinių stadijų išliko sprendimų tikrinimas kasacinėje instancijoje, peržiūros sistema, baudžiamosios bylos atnaujinimas dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių.

Valstybei ėmus kurti laisvosios rinkos sąlygomis privatiniais santykiais grįstą ekonomiką ir perėjus prie pagarbos privačiai nuosavybei, su atitinkamais pakeitimais 1990–1992 metais veikė paliktas galioti 1964 m. civilinio proceso kodeksas. Tiesa, tolstant nuo sovietmečio civilinės tradicijos, buvo imtasi stiprinti dispozityvumo principą⁸⁷.

Praėjus daugiau nei pusmečiui nuo darbo grupės suformavimo, 1991 m. lapkričio 20 dieną Aukščiausioje Taryboje įvyko darbo grupės parengto Teismų įstatymo pateikimas. Akcentuota, kad šiuo žingsniu pradėta teisinės sistemos reforma, o teismai kaip centrinė teisinės valstybės ašis, užtikrinanti žmogaus teisių apsaugą ir teisingumo įgyvendinimą, tampa pirmuoju reformistiniu žingsniu⁸⁸. Pirminiame

83 Interviu medžiaga, *supra note*, 53.

84 Lina Griškevič, „Lietuvos teismų sistema po 1990 m.“, iš *Lietuvos teismų istorija ir dabartis* (Vilnius: Small Art, 2018), 132.

85 Interviu medžiaga, *op. cit.*

86 Jurka, *supra note*, 70: 655.

87 Norkus, *supra note*, 45: 455.

88 „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo 1991-11-20 keturiasdešimt ketvirtasis posėdis“, *Stenogramos*, 1991-11-20, Nr. 44, žiūrėta 2021 m. kovo 17 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251131>.

projekte buvo numatyta, kad Lietuvoje turėtų būti diegiama keturių teismo grandžių organizacija: pirmosios pakopos teismai, kurių pavadinimą lems administracinio teritorinio padalijimo tvarka, apygardų teismai, Lietuvos apeliacinis teismas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ir Lietuvos Konstitucinis Teismas. Pateikimo metu pabrėžta, jog tokia organizacija „siūlo gana <...> patikimą sistemą galimoms teismų klaidoms ištaisyti“⁸⁹. Apeliacinę funkciją pirmosios instancijos teismų sprendimams numatyta įgyvendinti apygardos teisme ir Lietuvos apeliaciniame teisme, o kasacinę instanciją numatyta įdiegti apygardos ir Lietuvos Aukščiausiame Teisme.

Tų pačių metų gruodžio 5 dieną antrojo įstatymo projekto pateikimo metu pranešta, kad jo atžvilgiu sulaukta ir „teigiamos recenzijos“ iš Jungtinių Amerikos Valstijų Jėilio universiteto mokslininkų⁹⁰. Tačiau 1992 m. sausio 16 dieną vykusio įstatymo priėmimo metu buvo pranešta, kad įstatymas iškart įsigalios ne visa apimtimi. Numatyta, jog naujosios grandys – apygardų teismai ir Lietuvos apeliacinis teismas – darbą pradėtų 1992 m. lapkričio 1 dieną, o jų darbo nereglamentuojančios nuostatos veikti pradėtų nuo tų pačių metų vasario 1 dienos. Teisės normų įsigaliojimo atskirtis, kaip teigta, palikta dėl procesinių teisės aktų rengimo, kuriems reikia daugiau laiko⁹¹.

Iš perspektyvos teismų sistemos reformą vertinęs Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad 1992 m. sausio 16 dieną Aukščiausioje Taryboje priimti sprendimai⁹², kuriais nurodyta, kad „valstybės teismų organizaciją sudaro Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai“, yra laikomi Lietuvos teismų sistemos reformos pradžia⁹³.

Išskirtini tolimesni 1992 m. chronologinės raidos etapai:

1) 1992 m. vasario 6 d. priimtas naujasis Teismų įstatymas⁹⁴. Teisingumo ministerijai Aukščiausiojo Taryba⁹⁵, suderinusi su Lietuvos Aukščiausiuoju Teismu, taip pat nurodė parengti ir pateikti šio pokyčio įgyvendinimui būtinus įstatymų

89 „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo 1991-11-20 keturiasdešimt ketvirtasis posėdis“, *supra note*, 88.

90 „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo 1991-12-05 penkiasdešimt ketvirtasis posėdis“, *Stenogramos*, 1991-12-05, Nr. 54, žiūrėta 2021 m. kovo 17 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251154>.

91 „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo 1992-01-16 šešiasdešimt aštuntasis posėdis“, *Stenogramos*, 1992-01-16, Nr. 68, žiūrėta 2021 m. kovo 17 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251184>.

92 „Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Pagrindinio Įstatymo kai kurių straipsnių pakeitimo ir papildymo““, *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 3-42.

93 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 22 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos 1994 m. birželio 15 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų ir apylinkių teismų veiklos teritorijų nustatymo bei Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo“ 2 straipsnio ir šio įstatymo priėmimo tvarkos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai““, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 101-2045.

94 „Lietuvos Respublikos teismų įstatymas“, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 8-208.

95 „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo įsigaliojimo““, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 8-209.

- ir nutarimų projektus. Patvirtinta ir tai, kad naujoji teismų sistema veiklą turi pradėti tų pačių metų lapkričio 1 d.
- 2) 1992 m. kovo 12 d. priimtas Apylinkių veiklą reglamentuojantis įstatymas⁹⁶, kartu panaikinęs miestų (rajonų) teismus.
 - 3) 1992 m. spalio 25 d. buvo priimta lapkričio 2 d. įsigaliojusi Lietuvos Respublikos Konstitucija⁹⁷. Aukščiausios galios konstitucinio akto 111 str. buvo tiksliai apibrėžta, jog „Lietuvos Respublikos teismai yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai“.
 - 4) 1992 m. spalio 29 d. Aukščiausiojo Taryba priėmė įstatymą⁹⁸, kuriuo numatė, kad apygardų teismai, Lietuvos apeliacinis teismas ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas darbą pradės, kai Lietuvos Respublikos Seimas įtvirtins civilinės ir baudžiamosios teisenos pakeitimus.

Akcentuotina, kad tuo metu paraleliai vyko ir precedento anksčiau neturėjusi plataus masto informacinė kampanija, kuri vykdė teismų organizacijos pokyčio edukaciją. Jos metu daug dėmesio skirta apeliacijos institutui⁹⁹. Vis dėlto tai didžiąjai to meto visuomenės daliai buvo radikalus pokyčio ženklas, siekta, kad tai neišauktų priešpriešos ir būtų tinkamai suprasti visi sprendimų formuotojų ir priėmėjų argumentai.

Teisės doktrinoje sutariama, kad 1992 m. pradžioje įstatymu įtvirtinta naujoji teismų instancinė sistema atkartojė Lietuvos tarpukario patirtį¹⁰⁰, pritaikant ją prie atkurtos valstybės demokratinų principų ir standartų¹⁰¹.

Keturių grandžių teismų sistemą įtvirtinusių įstatymu apylinkės teismams pirmąja instancija deleguota kompetencija nagrinėti civilines, baudžiamąsias ir administracines bylas (7 str.), apygardos teismams – pirmąja instancija nagrinėti civilines ir baudžiamąsias bylas, kurias numato įstatymas, apeliacine instancija spręsti dėl apylinkės teismų sprendimų, nuosprendžių, nutarčių ir nutarimų bei kasacine instancija nagrinėti įsiteisėjusius apylinkių teismų sprendimus (8 str.), Lietuvos apeliaciniam teismui – apeliacine instancija nagrinėti apygardos teisme pirmąja instancija spręstas bylas (9 str.), o Lietuvos Aukščiausiajam Teismui išimtinę kasacinio teismo kompetenciją – tik kasacine tvarka spręsti dėl įsiteisėjusių apygardų teismų sprendimų, nuosprendžių bei nutarimų ir Apeliacinio teismo bylų (10 str.).

Vienas esminių šiuo įstatymu parengtų pokyčių buvo susijęs su Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kompetencija. Skirtingai nei iki tol, šiam teismui suponuota „išim-

96 „Lietuvos Respublikos apylinkių teismų įsteigimo įstatymas“, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 10-240.

97 „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

98 „Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl apygardų teismų, Lietuvos apeliacinio teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo įsteigimo ir Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 15 straipsnio papildymo““, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 32-976.

99 Griškevič, *supra note*, 43:147.

100 Vilbikas, *supra note*, 50: 82.

101 Griškevič, *supra note*, 84:133.

tinai tik aukščiausia kasacinė instancija¹⁰². Tai vertinta kaip itin pažangus žingsnis, leidęs priartėti „prie modernių Vakarų valstybių teismų modelio – prie teismų, kuriuose ginčijamasi ne dėl fakto, o dėl teisės“¹⁰³.

Vis dėlto įstatymu buvo įtvirtinta dviguba kasacinė instancija, šią kompetenciją delegavusi ne tik Lietuvos Aukščiausiajam Teismui, bet ir apygardos teismams. Jau svarstant šią nuostatą, atkreiptas dėmesys į galimą tapačių kompetencijų dilemą dėl tų pačių bylų¹⁰⁴. Tačiau iš įstatymo leidėjo perspektyvos ši kolizija interpretuota tik kaip tam tikros kategorijos bylų draudimas jas skusti Lietuvos Aukščiausiajam Teismui¹⁰⁵. Teigtina, kad ši nuostata netapo kliuviniu iki pat jos įsigaliojimo¹⁰⁶.

Skirtingai nuo 1990 m. veikusios dviejų instancijos teismo organizacijos, naujajame modelyje pirmajai instancijai tekusios bylos padalytos tarp dviejų grandžių – apylinkės ir apygardos teismų. Atitinkamai apeliacinė instancija taip pat sutelkta apygardos ir Lietuvos apeliaciniam teisme.

Nors teisės doktrinoje nurodoma, kad toks kompetencijų padalijimas ir atribojimas sukūrė prielaidas „greitesniam bylų nagrinėjimui“¹⁰⁷, vis dėlto, šių sprendimų priėmėjų teigimu, itin daug kritikos keturių grandžių modelis susilaukė dėl regimybės apie „proceso vilkinimą“, kilusios dėl bylų nagrinėjimo nebe dviejų, o trijų instancijų sistemoje¹⁰⁸. Tai, kad proceso tempas sulėtėjo, patvirtino ir pirmųjų metų patirtis, tačiau šis faktorius labiau sietas su teisėjų nekompetencija, jiems tinkamai neparuošiant bylų, liudytojams ir kitiems proceso dalyviams neatvykstant į bylų nagrinėjimus, nepateikiant dokumentų, o teisėjams vengiant į tai reaguoti įstatymu numatytais priemonėmis¹⁰⁹.

Taip pat gausiai abejota dėl naujosios sistemos neekonomiškumo, nepritinkančio mažai valstybei. Šis argumentas dažniausiai linksniuotas pateisinant įstatymo įsigaliojimo atidėjimą, kadangi trūko ekonominių, žmogiškųjų resursų, patalpų, organizacinio veikimo patirties¹¹⁰.

Išties dalis įstatymo nuostatų iki 1992 m. pabaigos taip ir nebuvo realizuota. Nebuvo spėta priimti naujo valstybės administracinio paskirstymo, priimti reikiamų

102 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 22 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos 1994 m. birželio 15 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų ir apylinkių teismų veiklos teritorijų nustatymo bei Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo“ 2 straipsnio ir šio įstatymo priėmimo tvarkos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 101-2045.

103 Kūris, *supra note*, 57: 14.

104 Griškevič, *supra note*, 84:136.

105 *Ibid.*

106 *Ibid.*, 137.

107 Griškevič, *supra note*, 43: 77.

108 Interviu medžiaga, *supra note*, 53.

109 Kūris, *supra note*, 57: 14.

110 *Ibid.*

reformos eigą diktavusių procesinių įstatymų pakeitimų, kuriais į civilinę ir baudžiamąją teisena būtų įdiegta apeliacinė ir kasacinė stadijos. Teismų įstatymo priėmimo metais savo veiklą pradėjo tik apylinkės teismai. Likusios grandys faktiškai darbą pradėjo tik po kelerių metų, 1995 m. sausio 1 dieną, kai įsigaliojo 1994 m. gegužės 31 dieną priimtas Teismų įstatymas¹¹¹.

Išvados

1. 1990–1992 metais projektuota nacionalinė teismų instancinė sistema kildinama iš Pirmosios Respublikos laikotarpiu veikusio keturių grandžių teismų organizacijos modelio, sovietmečio patirties ir palikimo bei po nepriklausomybės atkūrimo iš naujo „atrstos“ Vakarų Europos teisės tradicijos. Visi šie faktoriai skirtingu intensyvumu paveikė instancinės sistemos formacijos procesą.
2. Tiriamasis laikotarpis gali būti apibūdintas kaip Lietuvos Respublikos teismų sistemos išsivadavimo iš sovietmečio paveldo pradžia. Dar iki nepriklausomybės atkūrimo užsimezgsius reformistinės indikacijos galią įgijo tik po 1990 m. kovo 11 dienos. Tuo metu suprasta, kad operatyvus teismų instancinės sistemos pertvarkos siekis objektyviai negali būti įgyvendintas dėl nekompetencijos, gajaus sovietinio paveldo ir būtinybės išanalizuoti tarptautinę praktiką bei nacionalinę patirtį.
3. Tiriamuoju laikotarpiu vykusio teismų sistemos formacija negali būti traktuojama kaip „revoliucinė“ dėl įgyvendintos dalinės sovietinės teisės tranzicijos ir 1990–1995 m. veikusios struktūriškai nepakitusios teismų instancinės sistemos. Analogiškai teismų sistemos projekcija nevyko evoliucijos būdu dėl 1990 m. pasibaigusio nacionalinės teisės sistemos raidos pertrūkio, įvykusio radikaliai pasikeitusios visuomeninės, socialinės sąrangos kontekste. Darytina išvada, kad teismų instancinės sistemos formavimas įvyko Pirmosios Respublikos teismų organizaciją pasirinkus „atskaitos tašku“, tačiau projektuojant ją autentiškai, įvertinus aktualias laikotarpio sąlygas.
4. 1992 m. vasarį įstatymu patvirtintos ir 1992 m. Konstitucijoje apibrėžtos naujosios teismų organizacijos – keturių grandžių, trijų instancijų – sistemos kūrimas tiriamuoju laikotarpiu nesibaigė. Palikta dvigubos kasacijos spraga, neišspręsti organizaciniai ir resursų aprūpinimo klausimai, nesukurta koreliacija su procesinės teisenos aktais ir kiti veiksniai lėmė, kad jos įgyvendinimas užtruko iki 9-ojo dešimtmečio antrosios pusės.

111 „Lietuvos Respublikos teismų įstatymas“, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 46-851.

(R)EVOLUTION: THE JUDICIAL SYSTEM IN THE TURBULANCE OF THE 1990S

Tadas Valančius

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The formation of the national court instance system began shortly after March 11, 1990. However, recent Soviet heritage, the impulse to turn to the legacy of the First Republic, and the intense dynamics of the events at the beginning of the restoration of independence formed the unique circumstances of this process.*

The object of this research – the court instance system (instance de recours) – can be defined as a structure of the organization of courts, formed for two purposes: the implementation of justice in a specific case; and the development of a harmonious legal system. The fundamental purpose of the instance system is control over court decisions, which creates conditions for verifying a lower court's decision, judgment, or ruling in a higher instance.

In the pre-occupation period, the work of general jurisdictional courts was based on prescriptive procedural legislation, and before the loss of independence, the first republic had a three-instance, four-tiered court system formed by the judicial reform implemented in 1933.

On June 15, 1940, the evolution of the legal system of the First Republic of Lithuania was interrupted by an act of external aggression. The purpose and place of the court in the system of government changed, and the Soviet model of the organization of courts of first instance and cassation instance came into force.

The half-century-long Soviet occupation kept both the model of the judicial system and the totality of its operating principles essentially unchanged. Throughout this period, the suppression, opposition, and annihilation of historical memory resulted in the heritage or principles of the Western European tradition becoming largely unknown in the judicial system.

On the day of restoration of independence, Lithuania decided to accept Soviet-era law until the relevant laws were adopted. It was understood that would not be possible to quickly create a qualitatively new model of the legal system.

After the restoration of independence, it was recognized that changes in the instance system must be in line with the traditions of democratic European states.

On January 30, 1991, a working group was formally set up to prepare the Law on the Judiciary and the Status of Judges. Informally, however, work on this issue between researchers and practitioners had begun much earlier. It was decided to choose the 1933 judicial organization as the starting point for the reform of the judicial system.

On February 6, 1992, the new Law on Courts was adopted. The new court instance system repeated Lithuania's interwar experience. In the new model, first instance cases are divided between two courts, and the appellate instance is also concentrated in two

appellate courts. The Supreme Court of Lithuania is provided as an exclusive cassation instance.

The period from 1990–1992 was only the first step in Lithuania’s implementation of the new court instance system.

Keywords: *judicial system, the history of the courts, judicial control for judgements.*

Tadas Valančius, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės instituto doktorantas. Mokslinių tyrimų kryptis: Lietuvos teisės ir teisinės minties istorija.

Tadas Valančius, PhD candidate at the Institute of Public Law at the Law School of Mykolas Romeris University. Research interests: history of Lithuanian law and legal thought.

PRIEDAS

PUSIAU STRUKTŪRUOTAS INTERVIU KLAUSIMYNAS:

1. Kaip Jūsų profesiniame lauke (į)vyko sovietinės teisės sistemos tranzicija į nepriklausomos Lietuvos nacionalinę teisės sistemą 1990 m. kovo 11-osios įvykių laikotarpiu?
2. Ar 1990–1992 m. periodu teisėjų bendruomenę pasiėkdavo intencija suformuoti Pirmosios ir Antrosios Respublikų teismų sistemų evoliucinį sąryšį? Kokiu būdu šis naratyvas buvo kuriamas?
3. Ar iki nepriklausomybės atkūrimo pamenate vykusią mokslinę ar praktinę diskusiją apie apeliacijos institutą: kaip teismų instancinę grandį ir (ar) kaip civilinio ar baudžiamojo proceso stadiją?
4. Kokios priežastys lėmė, kad 1990–1992 m. vykusioje reformistinių sprendimų atrankoje apeliacinės instancijos įdiegimas nesukėlė viešų diskusijų?
5. Ar po nepriklausomybės atkūrimo teisėjų korpusas vidaus ir (ar) išorės pastangomis buvo edukuojamas apie Vakarų Europos valstybių patirtį ir Vakarų teisės tradiciją?
6. Kuo iš praktinės perspektyvos skyrėsi sovietmečiu veikęs kasacijos institutas ir po nepriklausomybės atkūrimo įdiegta apeliacijos ir kasacijos institutų koncepcija? Kokius sovietinės kasacijos privalumus ir (ar) trūkumus galėtumėte įvardyti lyginamuoju aspektu?
7. Ar teismų darbo kasdienybėje atsispindėjo 1990–1992 m. vykusios diskusijos, svarstymai dėl Lietuvai tinkamos teismų organizacijos modelio?

8. Nuo kada ir kokia forma teisėjų korpusas pradėtas informuoti apie planuojamus / priimamus sprendimus dviejų grandžių sistemą keisti keturių grandžių teismų sąranga? Kokios nuomonės tada vyravo teisėjų bendruomenėje?